

ovi ljudi teško okajavali svoje ogrešenje o zakon u ovoj kaznenoj ustanovi. Terapija obolelih je uglavnom bila simptomatska, naročito kod težih, ozbiljnijih bolesti. Ona je bila usmerena protiv tegoba, najčešće protiv bola, dosadnog iscrpljujućeg kašlja, neuredne stolice, temperature, dok se u ozbiljnijim pokušajima da se utiče na uzrok i tok bolesti pokazala, kao i uglavnom terapija onog vremena, nedoraslom i nemoćnom. Od svih lekova najviše su korišćeni narkotici, zatim antitusici i ekspektoransi, od spoljnih lekova antiparazitici, zatim flogistici i razni melemi, dok su lekovi namenjeni lečenju tuberkuloze, sifilisa, tifusa i skorbuta bili nemoćni, bez efekta, možda čak i štetni po bolesnika.

Izvori

Arhiv Vojvodine, Sremski Karlovci: Velikokikindski dištrikt, kutija 144/868, bez signature.

PUBLIC HEALTH AND HYGIENIC SITUATION AND THERAPY OF ILL PRISONERS IN VELIKOKIKINDA DISTRICT PRISON OBSERVED THROUGH RECIPES FROM 1868

Slavko JOVIN

Analysing 241 recipes prescribed in the ambulance station in Velikokikinda district prison which had been found in the Archives of Vojvodina in Sremski Karlovci, and which, beside the prescribed medicine, had also the diagnosis of the illness, the author discovered the following facts:

In the course of three months, from the 4th of April till 31st of June, when those recipes were prescribed, there were 53 prisoners suffering from 32 diseases. Those diseases were the following: scabies, diarrhoea (9 cases each), scorbutus (8 patients), catarrhus pulmonum, catarrhus bronchialis, pediculi (6 cases each), pleuritis (5 patients), catarrhus ventriculi, constipatio, rheuma (3 cases each), haemoptoe, febris intermittens, syphilis, tussis, contusio, typhus, tuberculosis pulmonum, periostitis (2 cases each), fractura ossis, ulcus corneae, pharyngitis, oedema, aphta, furunculus, vulnus scisum, vulnus et contusio, vertigo, debilitas, cardio-pulmonale, decubitus caused by chains of prisoners, and pulsatio abdomini (one case each).

Judging by many cases of parasitosis, the author concluded there was a very bad hygienic situation in the prison; diarrhoea and scorbut showed qualitatively very bad and incomplete nutrition, while the appearance of some infectious diseases among the prisoners meant the potential danger for all of them, and the rumour ran about the insufficient care for their health. The diagnosis „decubitus caused by chains“ testified for the inhuman attitude of the prison's administration towards the prisoners.

The therapy of the patients was mostly symptomatic, sometimes it was roborant, but very often drugs had no effects at all. Scorbut was treated with bitter clover extract (*Etti trifolii fibr.*) together with the application of the local rinsing the mouth with alum solution (*Aluminii crudi* cryst.). Rheumatic pains, and all other pains caused by different reasons, were cured by the application of mustard powder (*Farina sinapi*). Diarrhoea was treated by Doweri powder (*P. Doweri*) and by the raw opium (*Laudani puri*). In the cases of diseases of the respiratory tract, opium has been applied as analgetic and antitussic as well as mallow tee (*Docti R. Althaeae*) while temperature was treated by quinine. *Kalium hydroiodicum* in water solution was given for the internal use to patients with syphilis as well as powder Sabine with alum for the external spainkling, a leaf of black mallow for bathing and weak sublimate solution also for the external use. Typhus was cured by the acid of chloric water in the weak solution (*Aq. oximuratici*) for drinking in the definite doses, and mallow tee for cough. Sulfuric ointments were prescribed for mange, and lousiness was treated with *Ung. Sabodillae*. Quinine was given for malaria, and digitalis for treatment of the patients with heart decompensation, one case of ulcer of the cornea was treated by rinsing the eye with weak sublimate solution.

OSNIVANJE »DANILOVE BOLNICE« NA CETINJU I NJEN PRVI LJEKAR*

Savo D. PLAMENAC

Ovaj rad posvećujem dragoj uspomeni mojega nedavno preminulog učitelja san. puk. dr med. Đorđa B. Vuletića (17. 2. 1869—23. 1972) kome dugujem vječitu blagodarnost za svoja prva saznanja u praktičnoj medicini i stalno, sve veće uvjerenje o uzvišenosti našeg poziva.

Beograd, 11 februar 1973. godine

Dr med. Savo D. Plamenac

„Što uteče ispod sablje turke,
„Što na vjeru pravu ne pohuli,
„Što se ne hća u lance vezati,
„To se zbjega u ove planine,
„Da ginemo i krv prokivamo,
„Da junački amanet čuvamo,
„Divno ime i svetu slobodu!“

Petar II Petrović-Njegoš
(Gorski vijenac, stihovi 262—268)

Za početak ovoga rada odabrao sam navedene, divne i uzvišene misli besmrtnog pjesnika. Htio bih njima da ublažim gorčinu saznanja činjenice što u Crnoj Gori, u prošlom vijeku, tokom većeg broja decenija, nije bilo niti jednog diplomiranog, ili, kako se to danas kaže, naučnog ljekara.

Osnivanje bolnice na Cetinju, podignute u spomen poginulom knjazu Danilu I (1826—1860), prvom svjetovnom vladaru, ne mnogo prije toga pri-nate nezavisne Crne Gore, predstavljalo je, bez sumnje, neophodnu materijalnu podlogu za bilo kakvo organizovanje i dalje razvijanje saniteta u toj slobodoljubivoj zemlji, koju upoređivahu, ne bez razloga, s vojničkim logorom.

Datumi i godišnjice podsjećaju ljude na dužne obaveze.

Ipak, skora proslava stotogišnjice podizanja zgrade, namijenjene ustanovi o kojoj hoću da pišem i za koju su, kroz rad i one divne ljude tada upoznate, vezuju, s jedne strane, iskreno uzajamno prijateljstvo i, sa druge strane, prijatne uspomene mladičkog oduševljenja, poleta ka saznanju i

* Predavanje održano u Sekciji za istoriju medicine Srpskog lekarskog društva u Beogradu, 5. decembra 1973. godine.

Dio iz većeg rada o istoriji Crnogorskog saniteta.

ličnom doprinosu u radu, nije povod mojem današnjem pisanju. I bez toga, htio sam da pišem o ovom hramu milosrđa, ustanovi ispunjenih dužnosti odnosno zadataka, o nepokolebljivim nastojanjima svih onih njenih trudbenika, samopregornih pionira zdravstvene službe, čija želja bijaše da u lomnoj Crnoj Gori potvrde vrijednosti nauke, one nauke koja bolesnicima vraća narušeno zdravlje, a samim ljudima vjeru u pregaoce koji nauci iskreno služe i kojoj su posvetili svoje živote.

Dakle, »Danilova bolnica« bila je prva i za dugo vremena jedina ustanova takve vrste u staroj Crnoj Gori. Pa, takva i od tako velikog značaja, ne samo za narod u granicama nekadašnje knjaževine Crne Gore, izvjesne pojedinosti u vezi s njenim osnivanjem, kao i pojedinosti u vezi s prvim godinama njenog rada i ličnostima koje su rukovodile tim plemenitim radom ostale su za dugo, pa i do dan-danas, van domašaja našeg saznanja.

Čak i izvanredni radovi, od kojih posebno navodim onaj (1) mog prijatelja, dr medicine Draga Petrovića, namijenjeni isključivo našoj današnjoj temi, nijesu u potpunosti iscrpli veoma zanimljive pojedinosti, od kojih neke hoću, kroz brižljivo proučavanje raspoloživih materijala, razasutih po arhivama i bibliotekama širom naše lijepe domovine, danas da iznesem i dam svoj lični prilog proučavanju istorije i rada ove ustanove, za koju me, kao što rekoh, vezuju posebna osjećanja neizmjernog duga i iste takve ljubavi.

Ali, prije negoli pređem neposredno na govor o današnjoj temi, moram prethodno da iznesem opis one literature i dokumentacije, one istorijske, arhivske građe, kratko rečeno, popis odnosno opis izvora koji su mi služili kao osnova za proučavanje ove, koliko za sve nas važne, toliko meni još i privlačne teme.

U namjeri da budem što vjerodostojniji u vremenskom redosljedu odvijanja događaja, izabrao sam za osnovu, stožer svojeg izlaganja dnevnu štampu na Cetinju. Ona je u isto vrijeme bila i zvanična. Vijesti iz štampe koje sam mogao brižljivo da sakupim i ispišem dopunjavao sam sadržajem dokumenata, značajnijim priložima, kao i navodima iz literature još nekorisćenim u sličnim prikazima.

Međutim, pošto početak novinarstva u Crnoj Gori ide od 1871. godine, moram opisom vremenski da obuhvatim još nešto dublje unazad. Moram se, dakle, osvrnuti na prilike koje su postojale u Crnoj Gori od pojave prvog stalnog i diplomiranog ljekara na Cetinju, pa sve do događaja koji su prethodili zadovoljenju jedne prijeko narodne potrebe — gradnji bolnice, čija će vrata biti širom otvorena svima koji u njoj budu tražili pomoći i spasa.

Polovinom pedesetih godina, u prošlom vijeku, knjaz Danilo I (slika 1) napušta već decenijama uhodanu politiku Crne Gore koja se u spoljnim odnosima oslanjala isključivo na Rusiju. Počeo je da se u svome političkom stavu sve više približava politici Francuske, očekujući da će uz podršku ove zemlje krenuti brže ka ostvarenju svojih programa.

Slika 1. — Knjaz Danilo I

Preorijentacija u spoljnoj politici Crne Gore izazvala je potrebu prisustva na Cetinju povjerljive osobe koja će u svojstvu knjaževog sekretara na francuskom jeziku voditi prepisku sa stranim silama i državicima, a takođe da bude istovremeno i knjažev učitelj u ovome jeziku. Da bi brzo i uspješno riješio taj novi problem, knjaz se pismom — prema pisanju Adolphe d'Avril-a (2), Delarijevog biografa — obraća sada, krajem 1855. g., Ekaru (Hyacinthe Hecquard), francuskom konzulu u Skadru, čiji je uticaj na Balkanu bio veoma moćan. Saopštavajući mu svoju želju knjaz ga moli da se kod svojih pretpostavljenih postara za izbor podesne ličnosti koja će obavljati na Cetinju predočenu ulogu.

Nije prošlo dugo vremena a, po učinjenom izboru, na Cetinje je došao Anri Delari (Henri Delarue), bivši službenik pariske Opservatorije (le calculateur du Bureau des longitudes). On će učestvovati i u slavnim, pobjedonosnom boju na Grahovu, 1. maja 1858. godine. U pomenutom svojstvu ostaće kod knjaza pune tri godine. Međutim, pred njegov odlazak sa Cetinja stvori se ista, nezgodna situacija koja je postojala i pred njegov dolazak. Stoga, se, po njegovom odlasku (i skoroj smrti u Parizu, u tek navršenoj 40. godini života), knjaz Danilo I obrati komandantu francuske pomorske eskadre admiralu Jean Edmond Jurien de la Gravière-u (1812—1892). U to vrijeme admiral bijaše stigao sa flotom u Grušku luku da

svojim prisustvom utiče na prekid neprijateljstava između Turske i Crne Gore. Admiral Jurien de la Gravière bio je knjazu lično poznat. On je prilikom vjenčanja knjaza Danila I, 1855. godine, u svojstvu vjenčanog kuma, zastupao cara Napoleona III.

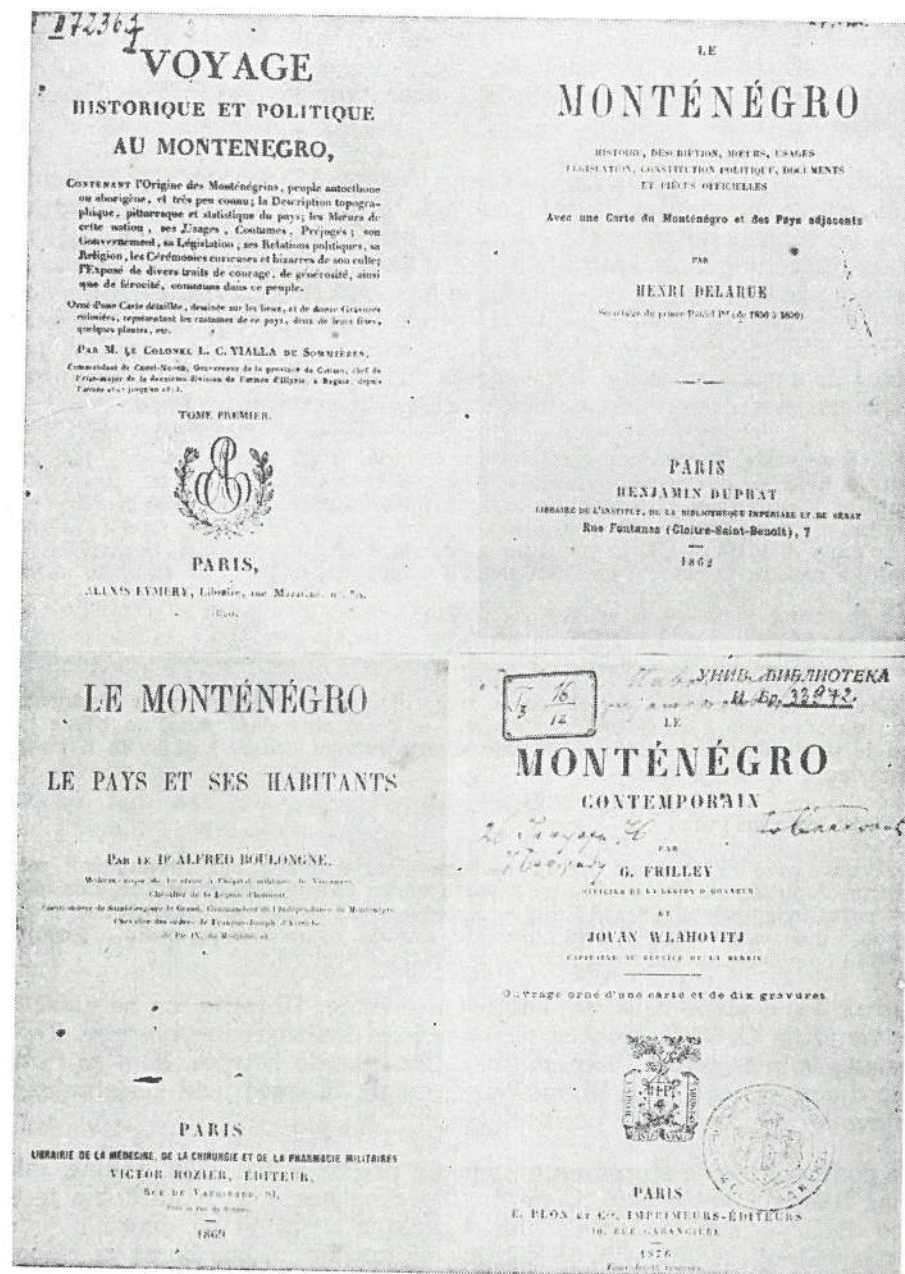
Ponovna molba za podesnom francuskom ličnošću na Cetinju urodila je i ovoga puta plodom. Francuske vlasti u Parizu došle su na ideju da sa svoje strane pošalju sada povjerljivu ličnost u svojstvu jednog vojnog ljekara. Izbor je bio utoliko interesantniji i svrsishodniji, što još uvijek na Cetinju nije bilo niti jednog diplomiranog ljekara, a njegovo prisustvo je bilo sada tim poželjnije jer se na dvoru crnogorskom očekivala prinova. Dakle, na Cetinje dolazi, u svojstvu knjaževog sekretara, prvi stalni — ne samo dvorski — ljekar u licu sanitetskog majora dr Luja Pola Tedeski-a (Louis Paul Tedeschi). To bijaše krajem decembra 1858. g. ili početkom januara 1859. godine. Svakako, njegova stalna briga bila je prvenstveno da se bavi određenim poslovima knjaževog doma, a tek onda drugim stvarima. Za njega se, prema zaostalim dokumentima i kopijama njemu izdatih uvjerenja, zna da je između mnogobrojnih ljekarskih intervencija izvršio i prve dvije operacije katarakte u Crnoj Gori.

Kao što se iz ovog kratkog i neophodnog uvoda vidi, preorijentacija crnogorske spoljne politike imala je — kako se na drugom mjestu želi još više da istakne — između drugih prednosti i tu što je time Crna Gora dobila, makar i u osobi knjaževog sekretara, svoga prvog diplomiranog ljekara. Ta praksa je trajala i dalje, za skoro pune tri decenije, u kojem se periodu izmijenilo više francuskih vojnih ljekara, svi sanitetski majori — ko prve ko druge klase — a njihov redosljed boravka na Cetinju bio je, naravno poslije dr Tedeski-a, sljedeći: dr G. Jacques Toussein Pan-krazy, dr Alfred Boulogne, dr G. Frilley i dr Jean Feувrier.

Sve knjaževe sekretare, Francuze, bez obzira na to da li su bili ljekari ili ne, smatrao sam obaveznim da pomenem ovdje stoga što njihovom boravku na Cetinju i ličnim sklonostima ka pisanju imamo da zahvalimo za pojavu tri knjige — faksimile njihovih naslovnih strana prikazujem na sljedećoj strani (slika 2) — koje sadrže opis Crne Gore i prilika u njoj tokom njihovog boravka. Njihov tekst pruža saznanja kako je život Crnogoraca, tj. život u Crnoj Gori uopšte, morao da izgleda strahovito mučan u ocjeni ovih očevidaca.

Navodi iz ovih francuskih knjiga — kojima dodajem i onu što je, 1820. godine, objavio u Parizu francuski pukovnik Vialla De Somières — saopštavani su u prevodu na srpskohrvatski u više mahova. Iz njih neću ovdje ništa da iznosim. Reći ću samo da je to opis vremena u kojem je u Crnoj Gori cvjetala narodna medicina, etnomedicina, i u kojoj su tzv. narodni ljekari, travari, ranari, vidari itd. u svom — više štetnom nego korisnom — radu koristili obilato narodno neznanje a, mogu slobodno da kažem, i povjerenje, sa svim strahovitim posljedicama koje danas svaki iole razuman čovjek može veoma lako da pojmi.

Ponoviću sada samo ime dr G. Frilley-a koji je u pomenutom svojstvu boravio na Cetinju od početka novembra 1868. do oktobra 1873. godine. Dakle, njegov boravak pada tačno u vremenu zbivanja događaja o kojima je ovdje riječ i u kojima je i on, kao što ćemo kasnije vidjeti, imao u neku ruku veoma vidnog udjela.

Godina 1871. Na Cetinju je, u subotu 23. januara te godine, izašao prvi broj novina »Crnogorac«, list za politiku i književnost, pod uredništvom srpskog književnika Sima Popovića (1844—1921).

Već u narednim brojevima, prelistavajući pažljivo, nalazimo članke koji naširoko raspravljaju i obaviještavaju o javnim pitanjima i društvenim odnosno narodnim potrebama. Meni je posebno zapao za oko članak »Naše domaće potrebe«. On je objavljen u brojevima 7, 9, 11 i 12 pomenutog lista. Narочito je važan baš onaj dio koji u dva nastavka govori o zdravlju naroda i o stanju zdravlja naroda i dobrotvornim zavodima. Članak je potpisao T. Ilić.

Vjerujem da je to Teodor (odnosno Todor) Ilić, Srbin iz Vojvodine, bivši sekretar poginulog knjaza Danila I, bivši državni sekretar, čak (kako se na određenim dokumentima za jedno kratko vrijeme i potpisivao) crnogorski Početelj inostranih djela, već u 1860. godini — dakle, prema vremenskom redosljedu, prvi! — i još, da kažem, bivši učitelj osnovnih škola. Ali, čovjek veoma pismen, očito dobronamjeran i s veoma tačnim poznavanjem lokalnih prilika. Osjeća dužnu obavezu da istakne, bilo kod pojedinaca ili naroda, potrebu unapređenja fizičkog zdravlja kao prvog uslova za ljudsku sreću i materijalno blagostanje. Pa, evo, šta on kaže:

»Pišući ove vrste, namenjene sreći našega naroda, izlazi nam pred oči još jedna okolnost koja je, po našem uvjerenju, tako velika i važna da ne bi upravo znali kazati bi li narodnje zdravlje bilo potpuno obezbijedeno i pri umnoženom broju učenijeh ljekara, ako ne bi ovu okolnost uzeli sasvijem u obzir. Ova je okolnost narodna bolnica, koju nemamo a bez koje ne možemo biti, bez velike štete i gubitka naroda. O potrebi i koristi zavoda ovog roda, mislimo da se nitko ne sumnja. ...«

Zatim, on nastavlja:

»...Nego ćemo nastojati da obratimo svu pažnju na onu prevažnu okolnost, ne samo naroda nego i starješina narodnijeh, u kojoj se nalazi množina braće naše, koju je pritisla jaka sirotinja a nemaju nigdje nikoga svoga, koji bi ih u bolijesti nadgledao i skrovišta dao.«

Na kraju, kaže još i ovo:

»...Prema ovoj našoj braći mi ne možemo i ne smijemo biti ravnodušni: mi ne smijemo dopustiti da, poslije tolike njihove gorke patnje oko otadžbine, bez narodnjeg sažaljenja, priznavanja i utjehe rastanu se sa nama za navijek, sa suzama uvrede i duševnog bola. Pristupimo, dakle, narode, ovom svetom poslu, ... osnujmo narodnu bolnicu, ... ovaki su spomenici najdostojniji čovječstva.«

Todor Ilić se ne zaustavlja samo na ovome. Ukratko, on se zalaže za osnivanje na Cetinju sljedeće tri institucije kao narodne potrebe. To su: narodna bolnica, zatim, dom za stare i iznemogle i, treće, dom za nezbrinutu djecu, siročad, gdje bi, muškarci, mogli da izuče neki koristan zanat, a djevojke sve domaćičke poslove.

Iste godine, kada je stupio na crnogorski presto, dakle 1860. godine, mladi knjaz Nikola I se i oženio. U prvih 10 godina bračnog života dobio je četvoro djece — sve djevojke. Nimalo zavidna situacija na dvoru u jednoj patrijarhalnoj sredini, gdje je kult prema muškarcu, kao borcu za slobodu,

imao izrazitu prevagu nad kultom prema nježnijem polu opterećenom, međutim, zaduženjima najtežih fizičkih poslova.

List »Crnogorac« u broju 22 od 19. juna 1871. godine na strani 85 donosi vijest da je »Njegova Svjetlost Knjaz Nikola I obdaren, milošću božjom, zdravijem muškijem čedom 17. o. m. rano u jutro«.

Na strani 88 istog broja stoji dalje:

»...iz sviju krajeva Crne Gore povrvio bi narod na Cetinje ... On (knjaz Nikola) razasla na og svijema šta je činila, da zadrži narod, jer je ionako blizu Petrov dan, pa i krštenje, kada obično bita ađana ljudi dolazi na Cetinje.«

Došao, i prošao, Petrov dan 1871. godine. Tako isto, došao i 8. septembar, kada je obavljeno krštenje u prisustvu pukovnika grofa Ilariona Nikolajevića Tolstoja, izaslanika ruskog cara koji se primio kumstva.

»Crnogorac« u broju 47 od subote 18. decembra 1871. na strani 4 donosi sljedeću vijest, pod datumom od 17. decembra:

»U prošli petak imali smo veliku svečanost. Proslavljen je imendan našljednika Danila a ujedno uspomena i na dvojicu besmrtnijeh vladaoa crnogorskih — vladiku Danila I i knjaza Danila I...«

Dakle, nekoliko svečanosti smenjivalo se uzastopce, pa se prema tome može zaključiti da je bila i velika posjeta naroda na Cetinje. Sve su to bile zgodne prilike da se održi običaj po kojem je narod — dolazeći na Cetinje — smatrao za obavezu da, uz čestitanja, daruje knjaza o rođenju nasljednika.

O događajima, o kojima će tek sada biti govora, nijesam u dnevnoj štampi, kroz sljedeću, a i kroz naredne godine — od 1873. g., kada su novine »Crnogorac« promijenile naziv u »Glas Crnogorca«, pa naprijed — našao nikakvih obaviještenja.

Kakva je bila sudbina donijetih darova? O tome ćemo saznati iz daljeg izlaganja. Moraću sada, sticajem okolnosti, da se koristim navodima iz raznih publikacija i, samo koncizno, već objavljenom arhivskom građom koja je bila i meni u rukama.

Jedan od prvih, ako ne i baš prvi opšti podatak, zapisan u literaturi na našem jeziku, a u vezi s podizanjem same Bolnice »Danilo I« na Cetinju, daje nam Pavle Apolonovič Rovinski (1831—1916). Njega su u Crnoj Gori zvali sa simpatijom Pavle Rus. Bio je u svoje vrijeme, svakako, najtemeljitiji poznavalac crnogorske prošlosti i crnogorske kulture. U »Grlici«, crnogorskom kalendaru — koji je na Cetinju, počev od 1889. godine, izdavao književnik, kasnije i predsjednik crnogorske vlade, Lazo Tomanović (1845 — 1933) — objavio je veoma interesantan članak pod naslovom: »Cetinje (1484 — 1889)«.

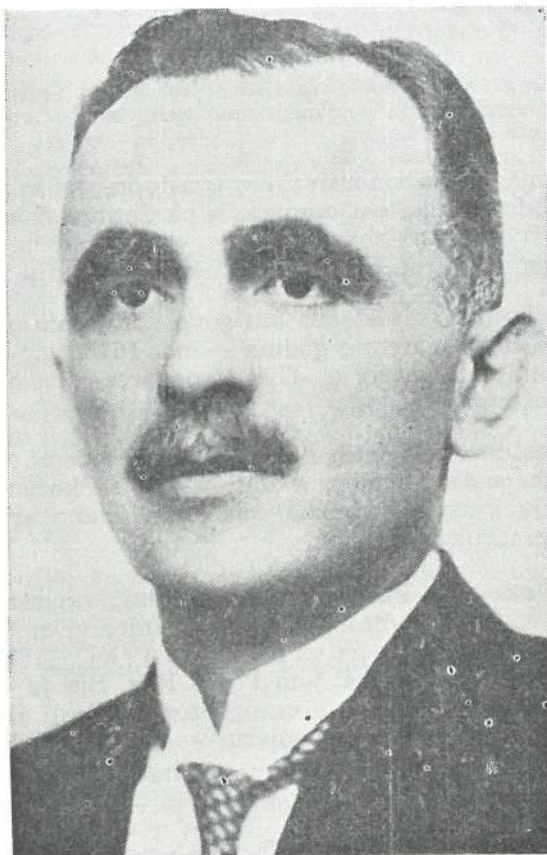
U tekstu opisa grada — u geografskom, fizičkom i istorijskom pogledu — te »male prestonice, najmanje u Jevropi nezavisne državice«, navodi, između ostaloga, i zdanje — bolnicu »Danilo I«, za koju kaže sljedeće:

»S ove pjace upravo ide ulica do bonice, posvećena imenu Knjaza Danila I, a građena je novcem, koji se izvadio od prodaje stoke i drugih darova, donešenih Knjazu iz cijele Crne Gore o krštenju Knjaza Našljednika Danila«.

O ovom novcu kojim je podignuta zgrada »Danilove bolnice« dirljivo, čak i potresno, govori — u prisustvu vladara i članova njegove porodice — njen kasniji upravnik, čuveni doktor i operator Stanko Matanović (1875 — 1932), prilikom svečanog otvaranja rekonstruisane Bolnice »Danilo I«, dana 1. marta 1912. godine.

Ogriješio bih se o dostojnu istoriju »Danilove bolnice«, a vjerujem i o čitaoca, ako ne bih, barem djelimično, iznio tekst toga govora koji ni jedan pisac moje današnje teme, ali, tvrdim, i teme o crnogorskom sanitetu uopšte, neće smjeti da zaobiđe.

Dr Stanko Matanović (slika 3) kaže:

Slika 3. — Dr Stanko Matanović

»Suza radosti kanula je iz oka Uzvišene Majke, kad je, držeći sina u naručju, vidjela mnošinu darova. Zar je trebalo zemnoga blaga Njoj najsrećnijoj među ženama! Primiti ono sve, teško joj je bilo a, tako isto, i odbiti. Tada njeno plemenito srce dođe na misao, dostojnu samo jedne Majke naroda. Ona naumi da sve te darove

pretvori u novac pa tijekom novcem sagradi kuću koja će služiti potrebama Njenog naroda. Da tako vrati narodu ono što je narodna ljubav Njoj darovala. — Primjer plemenitosti dostojan da vječno ostane među nama kao uzor svima dalekim pokoljenjima. Tako je nastao, na ovom do tada praznom mjestu, dom i služio, najprije, vojno — tehničkim potrebama. A Njezin Visoki Suprug iz sinovlje blagodarnosti prema svome velikom Predšasniku, dade ovom domu Njegovo ime.«

Kao što smo iz prednjeg saznali, darovi su, sada po naređenju knjaza, prodati. Stvoren je iz toga jedan fond s kojim je već moglo da se pristupi izgradnji bolnice.

Izgleda da je tadanji dvorski ljekar, sanitetski major II klase dr G. Frilley, dobio nalog da izabere podesno mjesto za bolnicu, kao i da izradi plan za njeno građenje.

Početak sljedeće godine, po prestanku lošeg vremena, pristupilo se prethodnim, pripremnim radovima. Redosljed događaja može sada da se prati jedino iz sačuvanih i prorijeđenih akata Senata crnogorskog za godinu 1872. Tu je među dokumentima nađen ugovor — iako bez tačno naznačenog datuma — o gradnji bolnice. Iz teksta dokumenta koji in extenso navodi dr Drago Petrović, u pomenutom radu, vidi se da je radove izvodio, tj. izveo Todor Gojković, majstor zidar iz Herceg — Novog.

Početak gradnje Bolnice »Danilo I« na Cetinju pada, prema dokumentima, u sredinu mjeseca aprila 1872. g., a izlazi da je gradnja bolnice završena krajem maja 1873. godine. Dalje, zidovi, krov i ostali spoljni radovi na Bolnici obavljani su od sredine mjeseca aprila i trajahu do početka avgusta 1872. Unutrašnji pak radovi — kao što su malterisanje, krečenje, postavljanje podova, plafona, prozora, vrata i dr. — produžili su se do kraja maja 1873. godine.

Dr Drago Petrović daje nam obaviještenje da je troškove izgradnje Bolnice isplaćivao tadašnji upravitelj crnogorskih finansija, istaknuti vojvoda, član Državnog savjeta, Đuro Matanović (1825—1900).

U aktima Senata, kaže se dalje u navedenom radu, sačuvan je i račun o ukupnom trošku izgradnje Bolnice. Prema tome, zna se da je trošak izgradnje iznio 7324 fiorina i 44 krajcare.

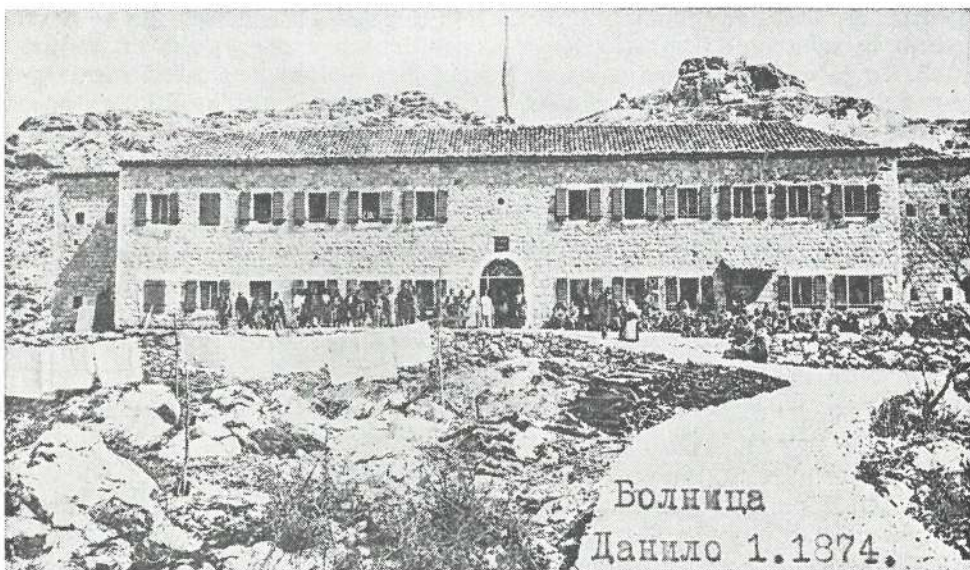
Iz prethodno navedenog govora dr Stanka Matanovića čuli smo da Bolnica, neposredno po završenoj izgradnji, u 1873. godini, nije služila u namijenjenu svrhu, već »za vojno — tehničke potrebe«. Spoljna situacija diktirala je, međutim, državnoj upravi potrebu ulaganja materijalnih sredstava sada u jačanje odbrambenih snaga zemlje. Stoga je ova nova zgrada iskorišćena privremeno za smještaj gotove municije i izradu fišeka. Sve se to dá tačno pratiti iz onih dokumenata — sačuvane arhivske građe o radu crnogorskog Senata za odnosne godine — o isplati osoblja koje je bilo angažovano na tim poslovima.

Ovakvo stanje potrajaće od maja 1873. sve do početka novembra 1875. godine, dakle, skoro pune dvije i po godine. U tom vremenu zdanje je poslužilo i za održavanje dvije pozorišne predstave, od kojih nam za drugu »Glas Crnogorca« u br. 20 na strani 4 od 27. maja (8. lipnja) 1874. kaže:

»Predsjednik Senata G. Božo Petrović, juče se vjenčao... Večeras će biti u čast G. predsjednika pozorišna predstava koju je priredilo naše dobrovoljačko društvo.«

Dakle, dosada smo vidjeli kako je nastala ideja za podizanje Bolnice, kako je stvoren novac za njenu izgradnju, ko je taj novac namijenio u tu svrhu, ko je dao ime Bolnici, izabrao mjesto i sačinio plan za njenu izgradnju, ko je izvodio radove, kad su oni počeli, a kad završeni i koliko je stajala izgradnja Bolnice.

Evo, najzad, i slike toga zdanja (slika 4) odmah po njegovom korišćenju. Na slici je naknadno, mašinom, napisana godina 1874., iako je takav izgled zdanje imalo i pri samom završetku radova u 1873. godini. Dakle, prije ravno 100 godina. Slika je izrađena u Artističkom zavodu Smodlaka u Kotoru. Primjerak do kojeg sam imao sreću da dođem sačuvao se u književnoj zaostavštini, opet jednog, kasnijeg — vremenski nama bližeg — upravnika »Danilove bolnice«, dr Milovana Lopičića (1877 — 1963). Dobio sam sliku izvanrednom ljubaznošću njegove supruge Marije Lopičić.

Slika 4. — Bolnica »Danilo I«

Navodim sada tekst opisa Bolnice koji nam daje dr G. Frilley, na strani 265 svoje knjige »Le Monténégro Contemporain« (»Savremena Crna Gora«), objavljene u Parizu 1876. godine. Opis, u mojem prevodu, glasi:

»Malo podalje i sasvim uz brijeg, primjećuje se nova zgrada, podignuta na jedan sprat, i načičkana mnogobrojnim prozorima. To je bolnica čije je podizanje, odlučeno u 1871. godini, ostalo do ovog časa mrtvo slovo na papiru, nedostajući dalje novac za njeno puštanje u rad. Sa druge strane, Crnogorci, zaneseni u svoju slobodu i puni povjerenja u svoju vlastitu medicinu, veoma su malo držali do toga da ih smjeste u bolnici i da, možda, tu umru daleko od svoje porodice i prijatelja.«

Ako sada uporedimo sliku i ovaj tekst, videćemo da je opis vjerno prikazan. To je u pomenutoj knjizi sve što se na Bolnicu kao takvu odnosi. Stanje naših naroda koje je Turska carevina držala pod svojom ugnjetavkom upravom postalo je sedamdesetih godina prošlog vijeka sve teže i

nesnosnije. Sve okolnosti su ukazivale na to da će u krajevima Crne Gore doći ubrzo do željenog obračuna. Tome su bile uzrok vrlo teške ekonomske i socijalne prilike hrišćanskog življa — siromašnog i obespravljenog, a raspoloženje, odnosno neraspoloženje njegovo prema turskim vlastima raslo je iz dana u dan. Na kraju je došlo do oružanog sukoba između pobunjenih hrišćana, s jedne strane, i muslimana, s druge strane; sukoba koji je poprimio razmjere pravog narodnog ustanka.

Početak ovog ustanka, označen u istoriji kao »Nevesinjska puška«, bio je, odnosno opaljena je u Nevesinju 27. juna 1875. godine. »Glas Crnogorca« u broju 25 izašlom na Cetinju u ponedjeljak 30. juna 1875. godine (po starom kalendaru) donosi na prvoj strani u tom broju, a i u svima narednim, vijesti pod vidnim naslovom: »Buna u Hercegovini«, »Ustanak u Hercegovini«.

Ustanak se brzo širio, te je uskoro zahvatio Bosnu, a kasnije zapalio i čitav Balkan.

Turska vojska, u namjeri da uguši ustanak, rušila je i palila sve pred sobom. Hercegovački živalj koji nije bio sposoban za oružanu borbu morao je sa svojim blagom, stokom da napušta domove. Pokret naroda poprimio je takve razmjere da je to u pojedinim momentima, prema opisu nekih ratnih dopisnika, izgledalo kao prava seoba naroda.

Crnogorci su prihvatili svoju braću Hercegovce. Dijelili su sa njima svu muku koju je sa sobom donio početak borbi za oslobođenje. U kratkom vremenu, granični prijedeli Crne Gore prema Hercegovini bili su preplavljeni izbjeglicama i njihovom stokom. Svesrdna pomoć pojedinaca iscrpla se brzo. Trebalo je sada organizovati pomoć na širem planu. Počeli su uz to da pristižu i prvi ranjenici.

»Glas Crnogorca« u broju 31 od subote 9. avgusta 1875. na strani 2 donosi »Objavu« koju je, dan ranije, izdao »Odbor za prikupljanje pomoći za stradajuće Hercegovce«. U »Objavi« stoji da se na Cetinju 3. avgusta t. g. obrazovao pomenuti odbor s ciljem da se stara »o čeljadi hercegovačkoj koja su priješla i koja će još prijeći u Crnu Goru.

»Objavu« su potpisali članovi toga Odbora: mitropolit crnogorski Ilarion Roganović (1828 — 1882), vojvoda Mašo Vrbica (1833 — 1898), Ljubomir P. Nenadović (1826 — 1895), protopop Stevan (Dragov) Kapičić (1833 — 1920), Spiro Kovačević nadzornik školski (1844 — 1877), Božo Novaković profesor Bogoslovijske škole (1841 — 1908) i Simo Popović urednik »Glasa Crnogorca«, kasnije crnogorski vojvoda (1844 — 1921).

Članovi Odbora pozvali su »Crnogorce, svakog Srbina, Slovena i čovjekoljubce« da učine, čim prije, još veće žrtve ne bi li olakšali sudbinu junačkim borcima, a ublažili žalosno stanje članovima njihovih porodica.

Ponovnom apelu Odbora upućenom »Srpskom narodu i njegovim prijateljima«, dana 9. septembra 1875. godine, slijedi i proglašavanje Međunarodnog centralnog odbora u Parizu, upućen — kako stoji u »Glasu Crnogorca« od 18. septembra 1875. godine — francuskom narodu, a u cilju pružanja pomoći stradajućim Hercegovcima.

Glavni cetinjski Odbor za stradajuće Hercegovce uputio je, dalje, slovenskim komitetima u Rusiji, glavnijim odborima, zasnovanim u istom cilju, u našim i stranim zemljama, kao i pojedinim licima proglas u kojem se navodi »da je, do danas, preko 25 hiljada hercegovačke sirotinje prešlo u Crnu Goru, a, dok zima nastane, da će još toliko preći, koji se za sada oko granice naše sa stokom svojom nalaze ... Sve je ovo golo, boso, gladno. Oni su ponamješteni po kućama crnogorskim ... Hljeba će imati dosta. Tu je brigu uzela na sebe naša vlada. No, nemaju posuđa nikakvoga, nemaju odjeće, nemaju postelje, lišeni su najpotrebnijega, da prežive ljutu zimu, koja nastupa« (3).

Uporedo s naporima koje ulaže Glavni cetinjski odbor — a takođe i mnogi drugi osnovani po većim gradovima u susjedstvu Crne Gore, tj. u Herceg-Novom, Kotoru itd. — crnogorska vlada, nemajući dovoljno materijalnih sredstava da se još snažnije suprotstavi teškoj nevolji ovolikog broja unesrećenih ljudi, obraća se za pomoć Međunarodnom odboru Društva crvenog krsta.

Međunarodni komitet Društva crvenog krsta ne priznajući hercegovačke ustanike kao zaraćenu stranu prema Turskoj carevini nije mogao — prema svojim pravilima — da pruži ni Crnoj Gori pomoć za prebjegle Hercegovce, pošto Crna Gora nije bila među potpisnicama Ženevske konvencije.

U novembru 1875. godine Crna Gora priznaje odredbe Ženevske konvencije donete 22. avgusta 1864. Time, kao država, čini samo prvi korak ka svojem pristupanju Međunarodnoj organizaciji Crvenog krsta, čiji je Centralni odbor, tj. komitet imao sjedište u Ženevi.

Uporedo s prvim naporima da se mnogobrojnim izbjeglicama pruži neka osjetnija pomoć, bilo preko ponavljanih apela na čovjekoljubiva osjećanja pojedinaca odnosno na dobrotvorna društva, ili pak putem direktnog angažovanja organizacija kojima je u osnovi njihovog postojanja i bio takav cilj, Glavni cetinjski odbor preduzeo je sve korake da se ranjenicima koji su počeli da pristižu u većem broju pruži dužna ljekarska i čovječanska pomoć.

Sada, zgrada na Cetinju, namijenjena za bolnicu — još uvijek zauzeta ratnim materijalom koji je u njoj bio smješten — biva pod hitno oslobođena, tj. ispražnjena.

Tek u ovom času, dakle, drugom polovicom novembra 1875. godine — kako se to lijepo vidi iz jednog računa sačuvanog među aktima Senata za ovu godinu, prema kojem je određenim licima 20. novembra 1875. isplaćena navedena suma novca radi prenosa materijala »iz špedala u Laboratoriju« — bolnica se osposobljava za onaj rad zbrinjavanja i pružanja ljekarske pomoći ranjenima i bolesnima radi kojeg je bila i podignuta.

Ne treba zaboraviti još i okolnosti da na Cetinju sada, osim knjaževog, dvorskog ljekara, dr Jean Baptiste Feuvrier-a (pošto je dr G. Frilley napustio Cetinje još oktobra mjeseca 1873. godine), nije još uvijek bilo niti jednog drugog ljekara.

Dok su se odvijali radovi osposobljavanja bolnice na Cetinju, Odbor za pomoć stradajućim Hercegovcima — ili kako se još zvao, kratko, Cetinjski odbor — u želji da čim prije pruži ranjenicima potrebnu ljekarsku pomoć, osnovao je odmah tri prihvatne bolnice na granici Crne Gore prema Hercegovini, i to: na Grahovu, u Šavniku i Župi Nikšićkoj.

Slika 5. — Knjeginja Milena (22. aprila 1847. na Cevu — 15. marta 1923. u Antibu) finansijski je pomagala Bolnicu »Danilo I«

Vrlo požrtvovani predsjednik Odbora, crnogorski mitropolit Ilarion Roganović (1828—1882) i sekretar istog Odbora glavni nadzornik osnovnih škola u Crnoj Gori Špiro Kovačević (1844—1877) ističu se svojim samopregornim radom u organizovanju pružanja pomoći ranjenicima i njihovom upućivanju na dalju neophodnu njegu, odnosno zbrinjavanje. Iz jedne njihove javno izražene zahvalnosti u ime Odbora — »Glas Crnogorca«, br. 48 od 1. novembra 1875. (po starom kalendaru), strana 4 — saznajem da odbori u Herceg-Novom i Kotoru »podnose veliki trud i znatne troškove oko ranjenika iz Hercegovine, koji se tamo donose i odande na Cetinje ili Grahovo prenose«.

U ovoj javnoj zahvalnosti pominju se imena ljekara koji su pružili pomoć ranjenicima. Među njima se nalaze imena dr Motlitbe i dr Milana Jovanovića (1834—1896) nazvanog kasnije »Morskog«, »Prekomorskog« ili »Bombajskog« — na radu u Herceg-Novom, i dr Martinišića, na radu u Kotoru.

»Glas Crnogorca« u broju 53 od 6. decembra 1875. saopštava da je »Odbor cetinjski izaslao svoje članove g. arhimandrita Ljubišu (5) na Grahovo i g. prota St. Kapičića u Župu, Drobunjake i Vasojeviće da pregledaju tamošnje bolnice i urede sve što bi još trebalo za ranjenike. O bolnici na Grahovu i u Župi već je Odbor dobio izveštaj...« Tako isto, pri kraju navedenog teksta, u jednoj vesti sa Cetinja stoji: »U bolnicu ovdašnju pridošlo je juče još 9 ranjenika, a danas jedan iz poslednja dva boja na Planu i Trnovicu«.

Prelistavajući dalje »Glas Crnogorca« nalazimo u broju 2 od subote 10/22 januara 1876. na strani 4 sljedeći dopis:

»Vrijedni g. d-r Tomić koji je skoro od početka ustanka dobrovoljno došao u Crnu Goru da posveti trud i liječničko znanje svoje ranjenicima, radio je kao takav sa patriotskim požrtvovanjem više vremena u bolnici u Župi, stavivši se još pri dolasku svome na Cetinje, na raspoloženje vladi našoj bio je odatle, po potrebi pozvan na Cetinje i ovdje je našu veliku bolnicu potpuno uredio i preko 30 ranjenika njegovao, od kojih je polovina već izdravila, i izišla iz bolnice. Rusko sanitetsko društvo primivši ovu bolnicu, najpohvalnije se izrazilo o redu i čistoti, koja postoji u bolnici«.

Iz prednjeg navoda, a i prema navodima kasnijeg upravnika »Danilove bolnice«, dr Petra Miljanića, u njegovom iscrpnom pismenom izvještaju »Sedmogodišnji rad bolnice Danilo I« (6) stoji: »Dalmatinac, dr Tomić bio je prvi ljekar prve crnogorske bolnice«. Kao takav privukao je moju posebnu pažnju i usmjerio moje istraživanje o njegovoj čestitoj ličnosti.

Osim podataka objavljenih na Cetinju, u toku ratnih godina (1875, 1876 — 1878), u zvaničnom listu »Glas Crnogorca«, rubrika »Dnevne vijesti« i kratkog nekrologa povodom njegove smrti, štampanog u istom listu 1899. godine, o doktoru Valeriju Mikeli (ili Mikieli) Tomiću, u čitavoj crnogorskoj periodici — od početka njenog izlaženja pa do današnjeg dana — i pregledanoj arhivskoj građi, iznijetoj već u naprijed spomenutom radu dr Draga Petrovića, u arhivima na Cetinju, nema više baš nikakvih drugih obaviještenja.

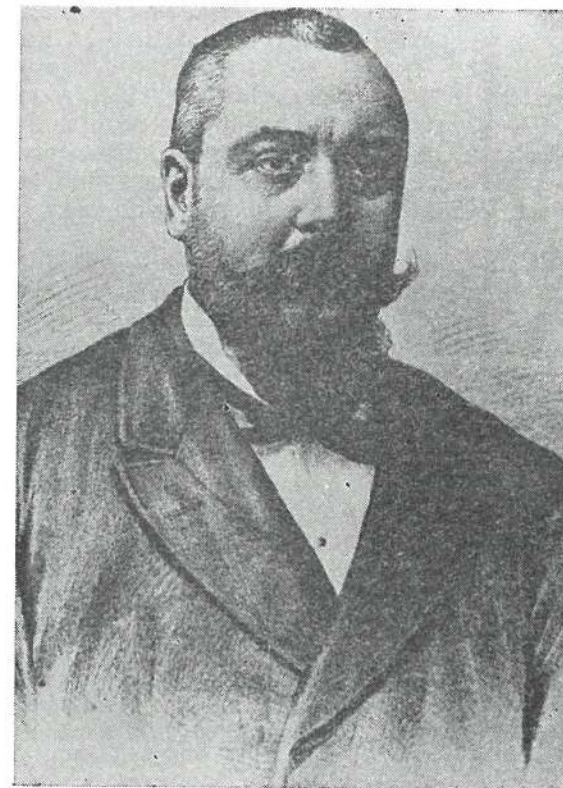
Želio sam da znam: ko je taj prvi ljekar koji je dobrovoljno došao u Crnu Goru u samom početku Hercegovačkog ustanka da ponudi besplatno svoje ljekarske usluge?

Doći u ono vrijeme u Crnu Goru, odmah po izbijanju Hercegovačkog ustanka, i ponuditi svoje znanje i plemenite usluge, ne tražeći za to nikakvu materijalnu naknadu, rukovođen isključivo pohvalnim i uzvišenim idealima borbe za pravdu i slobodu svoje potlačene braće, kao što je to učinio doktor Vale Mikieli — Tomić, smatram za veliku ličnu žrtvu, izvanredan primjer samopregora i dokaz njegove velike moralne vrijednosti. To me je obavezalo da, posebno u bliskim danima javnog oživljavanja časnih uspomena na ovu humanitarnu i stručnu instituciju, za one koji o njemu, prvom ljekaru i upravniku »Knjaževsko crnogorske bolnice Danilo I« na Cetinju malo

znaju, saopštim sve one pojedinosti do kojih sam došao ličnim zalaganjem, bilo velikodušnom predusretljivošću osoba, prvenstveno njegovih pobočnih potomaka, na koje sam se, takođe, bio obratio radi korišćenja ovdje eventualno sačuvanih porodičnih dokumenata. Ja im svima, posebno Đorđu Drecunu i njegovoj gospođi — potomku ove čuvene porodice — ovdje izražavam svoju srdačnu zahvalnost.

Dakle, iz jedne listine, objavljene u drugoj polovini prošlog vijeka, koja mi je stavljena na raspolaganje, a sačuvane u porodici, mogao sam da doznam sljedeće:

Porodica Michieli—Mikielović, starinski de Michaelis, spada među najstarije plemićke porodice u Hrvatskoj. Čak se navodi da se borila, prije toliko vijekova, protiv Normana i Mlečića za vrijeme Kolomana I. Ova porodica, kaže se u listini, živi u Dalmaciji »ponosno i vlastelinski, te joj čitaš još i danas, junački i viteški duh na licu«. Porodica se dijeli na tri ogranka: Michieli Vitturi, Michieli—Tomić (7) i samo Michieli.

Slika 6. — Dr Valerije Mikieli—Tomić

Prva dva ogranka poprimila su, ženidbom jedinice, i prezime izumrlih plemićkih porodica. Špadali su među velikoporeznike i veleposjednike. Kaže se da su porodičnu rodoslovnu knjigu vodili s rijetkom pažnjom i tačnošću za preko 900 godina! Pomenuta tri ogranka ove uvažene porodice

pravi su potomci Urlika Vladislava, Mihovilova sina, bana hrvatskog voj- skovođe Kolomana I. — Ulricus Vladislaus Michaelis filius Canidensis (Kanža) Patritius Dux Summus Aequitum itd. Tako im počinju listine, a grb im nosi sliku krila.

Ovoj uglednoj porodici, koja je dala brojne predstavnike materijalne i duhovne kulture svojega doba i svoje oblasti, »koja je nadaleko bila poznata, od 12. vijeka pa sve do danas«, pripada naš doktor Vale Mikieli Tomić (slika 6). Porodica je živjela na ostrvu Braču, u mjestu Pučišće. Tu se, u kući njegovog oca Jure i majke Kate, rodilo dana 18. oktobra 1841. godine zdravo muško dijete koje će na krštenju dobiti ime Valerije ili skraćeno Vale.

Osnovnu školu završio je u mjestu rođenja. Gimnaziju je učio u Splitu i na Rijeci, gdje je u hrvatskoj gimnaziji položio maturu. Medicinu je učio i završio u Gracu. Dana 26. oktobra 1868. godine oženio se Filomenom Antičević. Imao je brata Ivana. Godine 1869. vratio se kući i bio imenovan za predsjednika opštine u Pučišću. Svojim odnosom prema ljudima i moralnim osobinama, poštenjem, darežljivošću i predusretljivošću stekao je opštu ljubav i odanost prijatelja. Uživao je glas vrlo dobrog i savjesnog ljekara, zaduživši ljude vječitom blagodarnošću. Kada se 1873/74. godine — kaže se u listini o njemu — pojavila glad u njegovom mjestu, dr Vale Mikieli — Tomić, da bi doskočio nuždi — čim mu je ponestalo novca — prodao je zalihe ulja, pa i za potrebu pozajmljivao novaca u svojih prijatelja, samo da bi izdržavao siromašni narod, mještane, i spasao ih smrti od gladi.

Godine 1875, za doba ustanka, pohrli dobrovoljno u Crnu Goru da njeguje hercegovačke ranjenike gdje su ga vidali u Župi Nikšičkoj kako kida svoje košulje, da zamota teške rane junačkog naroda. Knez Nikola ga pozove na Cetinje da ustanovi glavnu bolnicu, koju je nakon 6 mjeseci predao u redu Ruskom društvu Crvenog krsta.

Dr Vale Mikieli—Tomić ostao je u Crnoj Gori, na zadovoljstvo svih, sve do 1879. godine. Tada se, nagrađen Ordenom Danilovog reda, na koji je bio veoma ponosan, vratio iz porodičnih razloga kući. Iz dokumenata koje je u svom radu objavio dr Drago Petrović zna se da je dr Mikieli—Tomić u toku boravka u Crnoj Gori odlazio sa svojim pomoćnikom Petrom Stojanovićem u Danilov Grad da sa uspjehom liječi ranjenog vojvodu Marka Miljanova (1833—1901) kojeg je iz ličnih razmirica ranio pop Spaho Popović—Kuč.

Dr Vale Mikieli—Tomić bio je čovjek široke opšte kulture i velikog stručnog znanja. Govorio je francuski, njemački i italijanski. U podlistku »Narodnog lista« koji je izlazio u Zadru napisao je veći broj članaka iz oblasti medicine. Pisao je i iz oblasti politike isto tako više članaka objavljenih po raznim dalmatinskim listovima. Govorilo se »dr Vale liepo piše hrvatski i — griehota je što malo piše.«

Godine 1883. izabrali su ga velikoporeznici splitskog okruga za svoga zastupnika u pokrajinski sabor, a zastupnici ga izabraše za predsjednika Zemaljskog odbora. Međutim, po ličnoj želji, na tom položaju nije dugo ostao.

U politici dr Valerije Mikieli-Tomić je prihvatio načela stranke prava, tj. hrvatske narodne stranke koja je podizala nacionalnu svijest naroda. U njenim je redovima uvijek, od rane mladosti, zauzimao vidno i istaknuto mjesto. List »Jedinstvo« (Split), glasilo hrvatske narodne stranke, u broju 55 od 11 srpnja (jula) 1899. godine, donosi na prvoj strani, u uvodniku, veliki nekrolog o smrti ovoga zaslužnog čovjeka, ljekara i rodoljuba. Tu je sažet opis njegovog korisno provedenog života.

Nekrolog o dr Tomiću, objavljen u »Glasu Crnogorca« (Cetinje) u br. 31 od subote 24. jula 1899. godine, samo je veoma kratki izvod iz onoga koji je objavljen u novinama »Narodni list« (Zadar) u br. 55 od 12. srpnja (jula) 1899. godine.

Ali, vratimo se na jedan kratki pasus objavljen u listu »Jedinstvo« (Split) u br. 55 od 11. srpnja (jula) 1899. godine. Tu se kaže:

»Planula Nevesinjska puška, a on, mlad i poletan, oblijeće pokrajinom, kupi za ustaše pomoć i zavoje, piše u naše i strane listove i na poslijetku kad se mala Crna Gora uhvatila u koštac s Azijatom, on, naš Vale, tada već liječnik, srcem i dušom Hrvat, nakon svih žrtava što ih je do tada rodu doprinio, ostavlja porodicu, rodno mjesto, znanje i prijatelje, pa leti na bojno polje od Grahova, da puškom o ramenu a liječničkim alatom u ruci posluži slobodi roda svoga«.

Zatim se nastavlja:

»Bez ikakve plate i nagrade, sve o svom trošku, učesnik u svima glavnim, okršajima, boreći se i vršeći humanitarne dužnosti, nakon rata odlikovan od Nj. V. Knjaza Nikole Ordenom Danilovim, povrati se u milu Dalmaciju da sad ovdje, na drugom polju, onom ustavne borbe, nastavi rad pravoga patriote«.

Na njegovu istaknutu i čestitu ličnost zaslužuje da se u govoru, drugom prilikom vratim s još detaljnijim podacima.

Dr Vale Mikieli—Tomić nije imao djece. Umro je poslije duže i teške bolesti, u 58. godini života, u punoj muškoj snazi, u Pučišću na Braču, u subotu 8. jula 1899. godine. U toku posljednjeg rata okupator je pustošio i po ostrvu Braču, pa je tom prilikom i njegova rodna kuća teško nastradala. Tada su uništeni mnogi predmeti i dokumenti koji bi danas izvanredno poslužili u daljem osvjetljavanju ove čestite i svakog poštovanja dostojne ličnosti.

Iz javne zahvalnosti, objavljene, opet u listu »Jedinstvo« (Split) u br. 60 od 28. srpnja (jula) 1899. godine, koju je njegova supruga Filomena, za sebe i porodicu, uputila prijateljima i poštovaocima dr Valerija Mikieli—Tomića, vidi se koliko je on — prema impozantnom sprovodu koji mu je priređen i brojnim govorima koji su održani — bio cijenjen, voljen i ožaljen.

Ovo je u najkraćim potezima opis osnivanja Bolnice »Danilo I« na Cetinju, opis zasnovan na vjerodostojnim podacima, i prikaz čestite ličnosti njenog prvog ljekara, o kojem će lijepa uspomena blistati i dalje sačuvana u zahvalnom narodu koji je oduvijek znao da cijeni izvanredne primjere požrtvovanja i plemenitosti.

Napomene, izvori i literatura

1. Petrović D.: Podizanje »Danilove bolnice« i prve godine njenog rada. Medicinski zapisi (Titograd), knj. 15:18-101, 1964; — 2. Delarue H.: Le Monténégro. Histoire description, moeurs, usage, législation, constitution politique. documents et pièces officielles. Avec une carte du Monténégro et des pays adjacents. XIV; 102;

18,5 x 12 cm. (Notice sur Henri Delarue par Adolphe d'Avril, I—XIV. Paris, Benjamin Duprat, 1862; — 3. Glas Crnogorca (Cetinje), br. 42, str. 1, subota 22. septembra 1875; — 4. U sljedećem radu vidjećemo u pojedinostima kako je Crna Gora pristupila Međunarodnom odboru Društva crvenog krsta i kako je i kada u Crnoj Gori osnovano »Crnogorsko društvo crvenog krsta«; — 5. Arhimandrit Ljubiša, kasnije mitropolit crnogorski Visarion Ljubiša (1823—1884); — 6. M i l j a n i ć P.: Sedmogodišnji rad bolnice »Danilo I«. Glas Crnogorca (Cetinje), god. 16, br. 34, str. 2-3, nedelja 23. avgusta 1887, ili takođe: Srpski arhiv za cel. lek. (Beograd), Od. I, knj. 9:198, 1887; — 7. Zato sam, kao najpravičnije, zadržao u transkripciji njegovo prezime kao Mikieli—Tomić, a ne Mikeli—Tomić.

THE ESTABLISHMENT OF »DANILO'S HOSPITAL« IN CETINJE AND ITS FIRST PHYSICIAN

Savo D. PLAMENAC

On the basis of the authentic material saved in the National Archives of SR of Montenegro in Cetinje, as well as by the aid of the weekly newspaper published at that time in Cetinje, the author described events and conditions which favoured the establishment of the first hospital in Montenegro — »Danilo's hospital«, or »Hospital Danilo the First« in Cetinje.

The material means and the fund were provided by the sale of the presents brought to the Prince in 1871, on the occasion of the heir to the throne Danilo's christening. It was the wish of the Princess Milena to use that money for the establishment, i. e. construction of the hospital in Cetinje.

According to the wish of Prince Nikola, the hospital got the name in the memory of the Prince Danilo the First who was killed in Kotor, in 1860.

The beginning of the hospital construction (according to the documents) was in the middle of August, 1872, and it was finished at the end of May, 1873. The main constructor was Todor Gojković a master builder from Herceg Novi. All expenses for the hospital construction were payed by the »administrator of the Montenegrin finances«, the Duke Djuro Matanović (1825—1900). The total expenses were 7324 florins and 44 Kreuzers.

At the first time, after the building was finished, it was used in military-technical purposes. Only after the beginning of the uprising in Herzegovina, at the end of June 1875, and after the first wounded people had come to Cetinje at the end of August, 1875, the building was equipped for the hospital.

The first physician and the chief of the hospital »Danilo the First« was dr Valerije (Vale) Mikieli—Tomić (1841—1899), a Dalmatian from Pučišće on the island Brač. The very detailed data on him are presented in this paper for the first time, the data on the origin of his family and on his education. In Montenegro, he is remembered for his devoted work. Presenting data on the events from the time of the establishment of »Danilo's hospital«, we pay respect to its first physician and chief.

I ovoga puta osjećam prijetnu obavezu da uputim svoju zahvalnu misao svima članovi cijenjenih kolektiva: Narodne biblioteke SR Srbije i Univerzitetske biblioteke »Svetozar Marković« u Beogradu, Biblioteke i Arhiva SANU u Beogradu, Naučne biblioteke u Splitu, Biblioteke Istorijskog instituta SR Crne Gore u Titogradu, Biblioteke Državnog arhiva SR Crne Gore i Muzeja na Cetinju kao i članovima kolektiva Centralne narodne biblioteke »Đurđe Crnojević« na Cetinju. Oni su prilikom mojih ugodnih i korisnih boravaka među njima, značajno doprinijeli da dođem do svih potrebnih materijala i željene dokumentacije. Ponovo, hvala im od srca.

FELJTON

IZ MOJE RATNE BELEŽNICE

— Sanitet i bolnice —

Dušan SAVIĆ — Doda

Zdravstvena služba za vreme narodnooslobodilačkog rata od svog početka pa sve do kraja imala je svoje specifičnosti koje su bile uslovljene osnovnim karakteristikama naše narodnooslobodilačke borbe. Činjenica je da se zdravstvena služba razvijala uporedo s razvojem celokupne narodnooslobodilačke borbe i da je uspevala da odgovori sve složenijim zadacima koji su stavljeni pred nju. Etape njenog razvoja karakterišu njenu posebnu organizaciju, stručnost, posebno brigu za lečenje ranjenika, vaspitavanje kadrova i njeno postavljanje prema zadacima u svakoj etapi razvoja narodnooslobodilačke borbe. Ono što joj daje poseban karakter, to je pružanje stručne pomoći ranjenicima i bolesnicima pod uslovima velike pokretljivosti i nedovoljno osigurane pozadine, tako da je zdravstvena služba bila primorana da obavlja svoj rad u stanju permanentne pripravnosti za pokret i u toku samih pokreta. To se naročito odnosi na početak narodnooslobodilačke borbe, dok ona nije imala svoje određene oslobođene stalne ili povremene teritorije. Oslobođanje izvesnih teritorija davalo je već drugi profil zdravstvenoj službi koji je zdravstvenu službu u sve većoj meri približavao sanitetu jedne regularne armije. Počevši od četnog saniteta razvijaju se bataljonski, odredski, brigadni, divizijski, itd. saniteti, sa svojim odgovarajućim zdravstvenim ustanovama, a ne kao što su previjališta, ambulante, bolnice lakih ranjenika itd. S druge strane, razvijaju se zdravstvene ustanove manje-više nezavisne od operativnih jedinica koje su dobijale karakter regionarni i stacionarni, a u njima su se lečili ranjenici i bolesnici upućeni iz jedinica sa fronta. Ono što daje naročitu specifičnost zdravstvenoj službi za vreme narodnooslobodilačkog rata je to da su svi saniteti i sve zdravstvene ustanove, bilo pokretne ili stacionirane, pružali istovremeno pomoć kako borcima i aktivistima u pozadini, tako i čitavom našem narodu. Iako je zdravstvena služba u toku svoga razvoja dobijala sve složenije i veće profile, ona je u toku celog svog postojanja nosila još jednu specifičnost koja ju je odlikovala od zdravstvene službe drugih vojski: da sačuva ranjenika od neprijatelja.

Ove velike i specifične zadatke zdravstvena služba mogla je da rešava i da reši zahvaljujući direktnoj i širokoj pomoći, kao i učešću širokih narodnih masa koje su na svakom mestu i u svakoj prilici bile osnovna karika u pomoći zdravstvenoj službi narodnooslobodilačkog rata, kako u snabdevanju, tako i čuvanju, a i negovanju ranjenika.

Sanitet naše narodne revolucije počeo je u stvari da se stvara u doba priprema samog narodnog ustanka. Ti prvi počeci obeleženi su prikupljanjem lekova i sanitetskog materijala, instrumenata i dr., bilo na određena mesta u našim selima u Vojvodini, ili po kućama našeg naroda, u čijoj je svesti već vladala želja za borbom protiv neprijatelja i primljen poziv Komunističke partije za borbu protiv fašizma i domaćih izdajnika.

Aktivno ona započinje svoj rad s početkom prvih akcija i borbi na teritoriji Srema. Pošto nije bilo stručnog osoblja, njihovu funkciju preuzimaju dru-